

נייר עמדה

**מתווה 'עתים' להכרה באישורי יהדות מקהילות בארה"ב
לשם רישום לנישואין בישראל**

ניסן תשע"ד

כתיבה ועריכה:

עו"ד אלעד קפלן, עו"ד אסתר ביסוור ונעמה סרי-לוי

בשנים האחרונות קיימת עמימות סביב מדיניות הרבנות הראשית לישראל (להלן: "הרבנות") במתן הכרה ביהדותם של בני זוג המגיעים לישראל מקהילות בתפוצות על מנת להירשם לנישואין ולהתחתן כדת משה וישראל. סוגיה זו נוגעת גם לילדי עולים יהודים, שמבקשים להתחתן ונדרשים להביא אישור על יהדותם של הוריהם מהקהילה אליה השתייכו בחו"ל.

במרכז השיח הציבורי מצויה שאלת ההכרה של הרבנות ברבנים אורתודוקסים מקהילות בתפוצות ובאישורי היהדות שהם מנפיקים עבור בני קהילותיהם. אי הכרה של הרבנות, שמייצגת את פני היהדות במדינת ישראל, ברבנים אורתודוקסים מקהילות בתפוצות, מקשה על זוגות שמגיעים להתחתן בישראל ויוצרת כעס ותסכול בעולם היהודי ומביישת את אותם רבנים, שרואים עצמם מחויבים להלכה ורבים מהם פעילים למען מדינת ישראל ושותפים לחזון הציוני. על מנת למנוע קרע בין הרבנות לאותן קהילות, על הרבנות לפרסם הנחיות גלויות והוגנות, המאפשרות לבני הזוג, לרבנים ולקהילות בתפוצות לכלכל את צעדיהם בהתאם למדיניות הרבנות הראשית בישראל.

נייר עמדה זה מתאר את הבעיות המתעוררות סביב מדיניות הרבנות לעניין הכרה באישורי יהדות מקהילות בארה"ב. עם זאת, רבים מהעקרונות העולים כאן תקפים גם לעניין אישורי יהדות הניתנים על ידי קהילות יהודיות ברחבי העולם.

בלב הדברים נבקש להציע מתווה פתרון, על פי עקרון של הכרה בגופים אורתודוקסים, שרבנים הפועלים במסגרתם יוכלו לספק אישורים על יהדותם של מי שמבקשים להינשא בישראל. עם זאת, נבקש להדגיש כי אין בפתרון המוצע להלן בכדי למנוע כל מהלך אחר להכרה רחבה ביהדות התפוצות ולהסדרת יחסי דת ומדינה במדינת ישראל.

אודות עמותת 'עתים'

עמותת עתים הוקמה בשנת 2002 במטרה לסייע לנתקלים בקשיים עם שירותי הדת.

אנו מפעילים מרכז פניות טלפוני ("קו-חס"), המספק סיוע והכוונה לאלפי פונים בשנה; מספקים שירותי ליווי וייצוג לאנשים פרטיים מול רשויות הדת והמדינה (סינגור), וכן פועלים לקידום מדיניות ציבורית ומשפטית, במטרה להשפיע על פני הממסד הדתי ולשנות את אופן התנהלותו לטובת הציבור.

לסיוע והכוונה בשירותי הדת ללא תשלום פנו אלינו 1-700-500-507.

רקע עובדתי: קהילות אורתודוכסיות ביהדות ארה"ב

יהדות ארצות הברית מונה לפי ההערכות כ-6.5 מיליון אנשים¹. עם זאת, לפי הסקר האחרון שנערך בקרב יהדות ארצות הברית, רק עשרה אחוזים מתוכם מגדירים את עצמם כאורתודוכסים². קרוב ל-90% מהיהודים האורתודוכסים רואים ביהדותם מרכיב חשוב בחייהם, כמעט כולם מרגישים קשר חזק לעם היהודי, ורובם הגדול רואים במחויבות להלכה ערך מרכזי ביהדותם³. האורתודוכסיה בארצות הברית מתאפיינת כבעלת קשר חזק ואוהד עם ישראל ורוב הציבור המגדיר עצמו כאורתודוכסי ביקר בישראל לפחות פעם אחת⁴.

האוכלוסייה היהודית-אורתודוכסית בארצות הברית מחולקת בין קהילות רבות במדינות השונות. ישנם מקומות בהם יש מספר קהילות אורתודוכסיות גדולות ומשגשגות ומקומות אחרים בהם הקהילה האורתודוכסית קטנה. הזרם האורתודוכסי מחולק לשני תת-זרמים עיקריים: האולטרה-אורתודוכסי, שרבניו משויכים בחלקם ל"אגודת ישראל" ולחצרות חסידיות שונות, והאורתודוכסיה המודרנית. הזרם המודרני היה בעבר מאורגן סביב שלושה מוסדות: ה-OU (Orthodox Union), שתפקידו העיקריים הם דאגה לכשרות וארגון רשת בתי כנסת; ה-YU (Yeshiva University), שהנו הגוף המרכזי של בית המדרש הרבני המסמיך רבנים לציבור המודרני; ה-RCA (Rabbinical Council of America), ארגון הרבנים - רובם בוגרי ה-YU - בעלי ההסמכה לרבנות. לפני כעשור חל פיצול בקרב הזרם האורתודוכסי המודרני; לצד ה-YU הוקמה ישיבת חובבי תורה (YCT) ולצד ארגון ה-RCA הוקם ארגון רבנים נוסף, ה-IRF (International Rabbinical Fellowship). למעשה, הקהילות היהודיות אינן משויכות לארגון זה או אחר, כי אם הרבנים המשמשים בתפקיד רבני הקהילות. מעט מאוד רבנים, אם בכלל, משמשים כרבני קהילות אורתודוכסיות ואינם חברי ה-RCA או ה-IRF.

בשנים האחרונות הרבנות דחתה אישורי יהדות של רבנים אורתודוכסים, ללא קשר להשתייכותם הקהילתית והארגונית וללא כל הנמקה.

רקע משפטי: חובת הרבנות לפרסם הנחיות

מעבר לחשיבות לאומית ויהודית הקיימת בפרסום הנחיות להסדרת ההכרה ביהדותם של בני זוג מקהילות בתפוצות המבקשים להירשם לנישואין בישראל, יש בכך חובה מכוח הוראות הדין.

כאשר הרבנות מפעילה את שיקול דעתה בקביעת מדיניות ציבורית, לרבות קביעה מי יכול לבוא בשעריה על מנת להינשא כדין במדינת ישראל, עליה לעשות זאת על פי עקרונות המשפט המנהלי. סעיף 6(א) לחוק חופש המידע, תשנ"ח-1998 (להלן: "חוק") קובע כי "רשות ציבורית תעמיד לעיון הציבור את ההנחיות המנהליות הכתובות שעל פיהן היא פועלת ושיש להן נגיעה או חשיבות לציבור".

הוראה זו מחייבת גם את הרבנות. בסעיף 2 בחוק קובע כי הממשלה ומשרדי הממשלה, לרבות יחידותיהם ויחידות הסמך שלהם מצויים תחת ההגדרה "רשות ציבורית" לצורך חוק זה והרבנות הראשית הינה יחידת סמך במשרד ראש הממשלה ומועצת הרבנות הראשית מהווה הגוף העליון במוסד זה.

מטרת החוק היא הבטחת שקיפות לציבור בכל הנוגע לפעילות השלטונית, שכן מדובר בעיקרון בסיסי במשטר דמוקרטי.

1 <http://www.jewishdatabank.org/Studies/downloadFile.cfm?FileID=2879>

2 <http://www.pewforum.org/2013/10/01/jewish-american-beliefs-attitudes-culture-survey>

3 <http://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-3-jewish-identity/#denominational-identity>

4 <http://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-5-connection-with-and-attitudes-towards-israel/#attachment-to-israel>

כיום, אין בנמצא הנחיות או הוראות של הרבנות הראשית לעניין אופן ההכרה ביהדותם של זוגות המגיעים מקהילות בתפוצות על מנת להירשם לנישואין ברבנות בישראל ולפי דברי הרבנות הראשית לישראל ההכרה מתבצעת על ידי בחינת "כל מקרה לגופו", ללא הגדרות אחידות. כמו כן, הקריטריונים על פיהם נבחנים הרבנים עמומים וכלליים (למשל: "בדיקת הכשרתו כרב ומידת מחויבותו להלכה") ואין בהם להפיג את מסך הערפל.

מצב זה מקשה על זוגות יהודים מקהילות בתפוצות המבקשים להינשא בישראל ועל ילדי עולים המתבקשים להביא אישורי יהדות של הוריהם מקהילה יהודית בארץ מוצאם. בנוסף נפגעות זכויות יסוד לכבוד, לשוויון ולחופש דת. יתרה מכך, ככל שהרבנות מסרבת לפרסם הנחיות להכרה ברבנים ובקהילות היא מעמיקה את תחושות הניכור של היהדות האורתודוקסית בארה"ב כלפי מדינת ישראל ומוסדותיה ופוגעת בקשר של יהודים בארץ ובעולם ליהדות ולנציגיה הרשמיים בישראל. בכך נפגעת עצם דמותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

מתווה פתרון 'עתים'

מרכז הסיוע של 'עתים' מטפל מדי שנה במאות זוגות המבקשים להירשם לנישואין ברבנות. בתוך כך, 'עתים' מסייעת לזוגות המגיעים מחו"ל, ומארה"ב בפרט, על מנת להתחתן בישראל. השיח עם הזוגות וכן עם גורמים בממסד הדתי סייע לפתח הבנה עמוקה הן של מצוקת בני הזוג הנדרשים להביא "אישור" על יהדותם רגע לפני שהם באים בברית הנישואין והן של הקושי והבלבול בו מצויה הרבנות כאשר היא נדרשת לבחון אישורים מאלפי רבנים ברחבי העולם. למעלה מכך, במהלך השנים האחרונות עמדה 'עתים' בקשר עם מאות רבנים מרחבי ארה"ב וערכה מחקרים להבנת המציאות המורכבת ורבת הקהילות של היהדות האורתודוקסית.

מטרת מתווה הפתרון של 'עתים' הינה לאפשר הכרה ביהודים מקהילות בארה"ב המבקשים להירשם לנישואין ברבנות בישראל, לסייע לילדי עולים ולהקל על בני הזוג הנרשמים לנישואין, תוך צמצום הקשיים הבירוקרטיים. כמו כן, המתווה מבקש להכיר במציאות מרובת הקהילות של יהדות התפוצות ולמנוע קרע בין הרבנות בישראל לבין אותן קהילות. מתווה הפתרון מתבסס על המציאות הקיימת לפיה המדיניות ההלכתית לעניין נישואין וגירושין של יהודים בישראל מוכתבת על ידי הרבנות הראשית, אך אין בו בכדי לפסול שינוי מדיניות ביחסי דת ומדינה במטרה להביא להכרה רחבה בכלל הקהילות הפועלות ביהדות התפוצות.

מנסינונו, חקירת יהדותם של בני זוג המתגוררים מחוץ למדינת ישראל ומגיעים לרבנות במיוחד על מנת לערוך חופה וקידושין כדת משה וישראל במדינת היהודים, לוקה בחשדנות מיותרת כלפי מניעיהם. אף אם במדינת ישראל נישואין ברבנות מהווים מסלול בלעדי לאזרחי ישראל היהודים, ואין באפשרות אדם יהודי להתחתן עם אדם שאינו יהודי, בארה"ב אין זה המצב. בני זוג המגיעים מקהילה בארה"ב יכולים להתחתן אזרחית במדינתם והם אינם זקוקים לשירותי הרבנות. ללא ראיות המעידות כי הם אינם יהודים, אין כל סיבה להרהר אחר חזקת יהדותם.

נוסיף על כך כי היחס החשדני ולעתים משפיל כלפי בני זוג המבקשים להינשא על פי ההלכה היהודית גובה מחיר יקר הן מזהותה היהודית של המדינה והן מזהותה הדמוקרטית. הקפדה יתרה על דיני "בירור יהדות" כרוכה בהקלה בדיני "קירוב רחוקים" ואף עלולה לעלות לכדי "ריחוק קרובים". החשש כי האדם הנרשם לנישואין ישקר או יטעה לגבי שייכותו לעם היהודי אינו בהכרח מצדיק, מעיקר הדין, את החקירות המתבצעות לשם בירור ודאי של יהדותו.

יחד עם זאת, מדיניות הרבנות כיום היא בחינת יהדותו של כל אדם אותו היא רושמת לנישואין בטרם עריכת חופה וקידושין. אי לכך, ולמעלה מהנדרש, נבחן אילו גורמים יכולים לסייע לשם בירור יהדותו של אדם המתגורר מחוץ למדינת ישראל.

ניתן לזהות מספר גורמים הפועלים בקהילות בתפוצות היכולים לסייע לעניין זה:

◀ הרבנות הראשית של המדינה - במדינות מסוימות קיימת רבנות ראשית הנבחרת על ידי הקהילות היהודיות האורתודוקסיות הפועלות באותה מדינה. כאשר הרבנות הראשית נבחרת על ידי הקהילות ומייצגת אותן, ניתן להיעזר בה לשם הנפקת אישורי יהדות לזוגות הבאים להינשא בישראל. בארה"ב לא פועלת רבנות ראשית.

◀ ארגונים ומוסדות אורתודוקסים - בארה"ב ומדינות נוספות פועלים מספר ארגוני רבנים, שמטרתם לאגד רבנים סביב מדיניות הלכתית אחידה ולספק רשת של שירותים וקשרים דתיים בין-קהילתיים. כך, למשל, פועלים ארגונים כמו ה-RCA, ה-IRF וחב"ד, המאגדים רבנים אורתודוקסים בעלי תפיסות עולם שונות. כמו כן, יהדות התפוצות מאוגדת סביב פעילות במוסדות דתיים, לרבות מכונים להכשרת רבנים ובתי מדרש.

◀ רבנים - ביהדות ארה"ב, וקל וחומר ביהדות התפוצות כולה, פועלים אלפי רבנים בעלי תפיסות עולם שונות ומגוונות. הגודל והגיוון של יהדות התפוצות מקשים על הכרה ברבנים אורתודוקסים "כל מקרה לגופו", כלומר על בסיס היכרות אישית עם כל רב ורב. גיבוש רשימות מסודרות של רבנים שהינם "מוכרים" ורבנים ש"אינם מוכרים" ידרוש משאבים רבים, עדכון בלתי פוסק של הרשימות, ויש שיאמרו שמישימה כזו היא בלתי אפשרית.

אנו מאמינים כי המפתח להכרה באישורי יהדות של זוגות המבקשים להינשא בישראל הוא הכרה במבחר ארגונים ומוסדות אורתודוקסים העומדים בקריטריונים קבועים ואובייקטיביים. הכרה זו תתן מענה לשתי בעיות מרכזיות: הקושי הטמון בבחינת "כל מקרה לגופו" על פי היכרות אישית עם אלפי רבנים וכן הרצון להימנע מהתערבות במחלוקות פוליטיות פנימיות ביהדות בתפוצות.

ארגונים ומוסדות הם בסיסי הפעולה של רבנים בארה"ב ולכן הם משקפים בצורה הנכונה ביותר את הסמכות ההלכתית בחברה האורתודוקסית.

אנו מציעים לקבוע הנחיות על פי הקווים הבאים:

◀ כל רב המחזיק באישור בגוף אורתודוקסי מוכר יוכל לאשר יהדות ללא בחינה נוספת לבני זוג המבקשים להירשם לנישואין ברבנות.

◀ גוף אורתודוקסי מוכר הינו ארגון או מוסד, לרבות ארגון רבנים, מכון להכשרת רבנים ובית מדרש, המצהיר על עצמו ומוכר לציבור כגוף אורתודוקסי, פועל למעלה מ-5 שנים ומונה לפחות 50 חברים.

◀ גוף אורתודוקסי שאינו בעל ותק של חמש שנים או אינו מונה חמישים חברים יוכל להגיש בקשה להכרה לועדת חריגים מיוחדת של הרבנות הראשית, שתפעל בהתייעצות עם הסוכנות היהודית והגופים האורתודוקסים המרכזיים בארה"ב.

◀ הרבנות תפרסם באתר אינטרנט את רשימת הגופים האורתודוקסים המוכרים, במטרה להקל על בני הזוג המבקשים להביא אישור על יהדותם.

סיכום

מתווה הפתרון של 'עתים' מבוסס על הכרה בגופים אורתודוקסים בהם פועלים רבנים שיוכלו לתת לבני זוג המבקשים להינשא אישור לעניין יהדותם. פתרון זה מבקש הן להימנע ממאבקים פוליטיים פנימיים ביהדות התפוצות והן מהעמימות הנגזרת ממדיניות של "כל מקרה לגופו". פרסום רשימת גופים יהודים תאפשר לבני זוג המבקשים להינשא ברבנות בישראל להביא אישורים מקובלים לעניין יהדותם. עם זאת, פתרון זה אינו עומד בסתירה לצורך בשינוי גישה, תוך החלפת החשדנות כלפי הזוגות המבקשים להינשא בישראל במסגרת קשובה ומכילה, המבקשת לקרב בין מדינת ישראל לבין כלל הקהילות ביהדות התפוצות.